

**บทบาทสตรีในกิจกรรมเกษตรของครัวเรือนและการตัดสินใจ
กรณีศึกษาในสองหมู่บ้านมุสลิม ในจังหวัดปัตตานี ^{1/}**

**WOMEN'S ROLES IN HOUSEHOLD FARM WORK AND DECISION-MAKING :
A CASE OF TWO MUSLIM VILLAGES IN PATTANI**

Abstract

The overall objective of the study was to find out women's work and decision-making roles in farm activities in the Malay cultural setting of Southern Thailand. The study also aimed to find out the different roles of women related to household resources, farm technologies and infrastructure.

The data was obtained from 122 households of Ban Mapah and Ban Benae Badae of Amphoe Yarang. The villages were categorized as less developed village and more developed village due to two major differences--level of adoption of high yielding rice varieties (HYVs) and access to infrastructure and markets. Three landholding classes--large, medium and small--were defined. Information about household members' participation in work and decision-making were collected through personal interviews.

It was found that although in general men and women helped each other in most of agricultural tasks, sexual division of labour occurred based on farmers' perception of the suitability of men and women for specific kind of work. In rice farming, adoption of HYVs affected women's participation by reducing their level of participation in some tasks especially in harvesting and threshing. These changes also affected their participation in routine decision-making concerned. However, landholding differences did not show any significant effect on women's participation in rice cultivation due to the even distribution of operated land among villagers. The participation of women in adoption decision-making related to rice cultivation was lower than that in work and routine decision-making.

In crops other than rice, level of women's participation varied according to nature of tasks. Their participation in rubber production differed in relation to task, size of rubber garden and location of rubber garden. In fruit production, women dominated only in marketing. In vegetable and field crops production, women were dominant in caring for the crops where the production was mainly for household consumption but this decreased when the production was more commercially oriented. In relation to decision-making concerned with crops other than rice, the involvement of women differed according to types of decision and associated with the level of their participation in the related tasks.

1/ อาแว มะแผล ภาควิชาพัฒนาการเกษตร คณะทรัพยากรธรรมชาติ มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์
วิทยาเขตหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา

Regarding livestock keeping, women were dominant in caring for small livestock whereas in large livestock men were dominant. Their involvement in decisions concerned also followed the same trends.

บทคัดย่อ

การวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์หลักเพื่อศึกษาบทบาทของสตรีมุสลิมในภาคใต้ ในกิจกรรมการเกษตรของครัวเรือนและการตัดสินใจ โดยเน้นถึงผลกระทบของความแตกต่างทางด้านเทคโนโลยีทรัพยากรที่มีอยู่ และสภาพปัจจัยพื้นฐานของหมู่บ้าน

ข้อมูลที่ได้รับเป็นข้อมูลจากการสำรวจเกษตรกรจำนวน 122 ครัวเรือน จากสองหมู่บ้าน คือ บ้านมะปะ และ บ้านบือแนบาแด ในอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ซึ่งมีความแตกต่างที่สำคัญอยู่สองลักษณะ คือ ระดับการยอมรับข่าวสารพันธุ์ปรับปรุง และระดับของบริการพื้นฐานที่เกี่ยวกับการเกษตรและตลาด ในการเก็บข้อมูลนั้นได้แบ่งเกษตรกรแต่ละหมู่บ้านออกเป็น 3 กลุ่ม ตามขนาดเนื้อที่ถือครอง และได้มีการสุ่มตัวอย่างในแต่ละกลุ่ม เพื่อการเปรียบเทียบความแตกต่างระหว่างกลุ่มด้วย

ได้พบว่าโดยปกติแล้วสมาชิกของครัวเรือนทั้งชายและหญิง ช่วยเหลือกันในเกือบทุก กิจกรรม แต่สัดส่วนของการมีส่วนร่วมนั้นแตกต่างกันขึ้นอยู่กับความเหมาะสมของแต่ละงานตามความรู้สึกรองเกษตรกร นอกจากนี้ยังได้พบอีกว่า การรับข่าวสารพันธุ์ปรับปรุง มีผลกระทบต่อการมีส่วนร่วมของสตรีในบางกิจกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ทำให้สตรีมีส่วนร่วมลดลงในการเก็บเกี่ยวข้าว และการนวดข้าว และความเปลี่ยนแปลงนี้มีผลต่อบทบาทของสตรีในการตัดสินใจทั่วไปที่เกี่ยวข้องด้วย ส่วนขนาดของเนื้อที่ถือครองนั้นไม่พบว่ามิผลต่อบทบาทของสตรีในการมีส่วนร่วมในการทำนา

ในกิจกรรมเกษตรอื่น ๆ นอกเหนือจากการทำนา สตรีจะเข้าร่วมแตกต่างออกไปในแต่ละพืช และลักษณะของกิจกรรม โดยในการทำสวนยางผู้หญิงจะทำการกรีดยาง ทำยางแผ่น และขายยางเองเสียส่วนใหญ่ ในขณะที่สวนยางมีขนาดเล็ก และตั้งอยู่ในหมู่บ้าน ในกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสวนผลไม้ นั้น ผู้หญิงจะเป็นผู้ที่รับผิดชอบด้านการตลาดมากกว่าผู้ชาย ส่วนในการดูแลสวนนั้นผู้ชายจะเป็นคนทำมากกว่า ในการปลูกผักและพืชไร่ ทั้งผู้หญิงและผู้ชายจะช่วยเหลือกันในระดับใกล้เคียงกัน แต่ผู้ชายจะมีส่วนร่วมมากขึ้นหากการปลูกนั้นเน้นเพื่อขายมากกว่าการบริโภค ส่วนในด้านการเลี้ยงสัตว์นั้นบทบาทของผู้หญิงจะสัมพันธ์กับขนาดของสัตว์ที่เลี้ยง โดยผู้หญิงจะมีส่วนร่วมมากในการดูแลสัตว์เล็กมากกว่าในสัตว์ใหญ่

ในการตัดสินใจยอมรับเทคโนโลยีใหม่ เกษตรกรสตรีมีบทบาทน้อยกว่าเกษตรกรชายเสียส่วนใหญ่ ทั้งนี้อาจจะเกี่ยวเนื่องกับวิธีการในการส่งเสริมเทคโนโลยีซึ่งเน้นเกษตรกรชายเป็นเป้าหมายสำคัญด้วย

บทนำ

ปัจจุบันบทบาทสตรีในภาคเกษตรกรรมในประเทศที่กำลังพัฒนาเป็นที่ได้รับความสนใจยิ่งขึ้นเป็นลำดับ เนื่องจากภาคเกษตรกรรมยังเป็นภาคหลัก ประกอบกับสังคมเกษตรโดยส่วนใหญ่เป็นสังคมชนบทที่มีความผูกพันอย่างมากกับขนบธรรมเนียมประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิม จึงทำให้การศึกษาระบบการทำฟาร์มของชาวชนบทแต่ละกลุ่มมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาการเกษตรให้เป็นไปด้วยดีได้ นอกจากนี้การเปลี่ยนแปลงของปัจจัยที่เกี่ยวข้องกับการพัฒนา เช่น เทคโนโลยีการเกษตร สถาบันที่เกี่ยวข้องกับการส่งเสริม ตลอดจนความแตกต่างทางทรัพยากรที่เกี่ยวข้องกับการผลิต มีความสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงในระบบการเกษตร และสัมพันธ์เกี่ยวเนื่องซึ่งกันและกันด้วย (Hayami และRuttan 1985) หากมองว่าครัวเรือนเกษตรกรเป็นสถาบันพื้นฐานทางการผลิตและทางเศรษฐกิจของสังคมชนบท ผลของการเปลี่ยนแปลงและความแตกต่างเหล่านี้ ย่อมมีผลต่อครัวเรือนเกษตรกร และต่อบทบาทการมีส่วนร่วมในการเกษตรของสมาชิกในครัวเรือนด้วย

ความสำคัญของสตรีในภาคเกษตรกรรมของประเทศไทยนั้น เป็นสิ่งที่ควรตระหนักอย่างยิ่ง ทั้งนี้เพราะประมาณสามในสี่ของแรงงานสตรีในชนบทนั้นอยู่ในภาคเกษตรกรรม (สำเนียง 2531) นอกจากนี้ความแตกต่างทางสภาพภูมิศาสตร์ เศรษฐกิจ สังคม และวัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่นจะทำให้บทบาทสตรีแตกต่างออกไปขึ้นอยู่กับปัจจัยดังกล่าวและระบบการทำฟาร์มในท้องถิ่นนั้น ๆ ด้วย

ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ซึ่งประชากรส่วนใหญ่เป็นไทยมุสลิม และโดยชาติพันธุ์เป็นคนเชื้อสายมาเลย์ ที่มีสภาพทางสังคมและวัฒนธรรมแตกต่างออกไปจากส่วนอื่นของประเทศ โดยมีความใกล้เคียงกับวัฒนธรรมมาเลย์ อันเกิดจากการผสมผสานของวัฒนธรรมพื้นเมืองดั้งเดิมกับความเชื่อทางอิสลาม โดยพื้นฐานความเชื่อทางอิสลามนั้นผู้หญิงย่อมมีบทบาทแตกต่างกับผู้ชายและมีโอกาสในการร่วมกิจกรรมนอกบ้านน้อยกว่าผู้ชาย ความเชื่อนี้น่าจะมีส่วนกำหนดบทบาทสตรีชนบทในพื้นที่นี้ไม่มากนัก อย่างไรก็ตามจากสภาพเศรษฐกิจและสังคมชนบททั่วไปที่การทำกิจกรรมทุกอย่างเป็นแบบพึ่งพาช่วยเหลือกันระหว่างสมาชิกทุกคนในครัวเรือน ประกอบกับการผสมผสานทางสังคมวัฒนธรรมดังกล่าว และการแวดล้อมของสังคมอื่นโดยเฉพาะชาวพุทธจึงเป็นไปได้ว่าสตรีมุสลิมในพื้นที่นี้มีบทบาทสำคัญในกิจกรรมเกษตรของครัวเรือน

การศึกษานี้เป็นการริเริ่มงานหนึ่งที่เกี่ยวข้องกับบทบาทสตรีในระบบการทำฟาร์มในกลุ่มชาวมุสลิมของจังหวัดชายแดนภาคใต้ ความจริงความครอบคลุมของพื้นที่ศึกษาน่าจะกว้างเพื่อเป็นตัวแทนของสภาพพื้นที่จังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ แต่ด้วยข้อจำกัดทั้งด้านเวลา เงินทุน และบุคลากร จึงได้เลือกศึกษาเฉพาะสองหมู่บ้าน คือบ้านมาปะ และบ้านบือแนบาแด ซึ่งตั้งอยู่ในอำเภอยะรัง จังหวัดปัตตานี ทั้งสองหมู่บ้านตั้งอยู่ในพื้นที่ที่มีสภาพทางภูมิศาสตร์ สังคม และวัฒนธรรมคล้ายคลึงกันมาก แต่แตกต่างทางด้านความพร้อมในปัจจัยพื้นฐาน และระดับการยอมรับเทคโนโลยีใหม่ประมาณร้อยละ 74 ของเกษตรกรในบือแนบาแดปลูกข้าวพันธุ์ปรับปรุงอย่างเดียวหรือร่วมกับพันธุ์พื้นเมือง ในขณะที่เพียงร้อยละ 16 ของเกษตรกรในมาปะเท่านั้นปลูกข้าวพันธุ์ปรับปรุง ทั้งสองหมู่บ้านมีระบบการเกษตรที่คล้ายคลึงกันมาก เกษตรกรส่วนใหญ่มีอาชีพทำนาเป็นหลัก และมีกิจกรรมอื่น ๆ ด้วยคือ ทำสวนยาง สวนผลไม้ ปลูกผักและพืชไร่ และเลี้ยงสัตว์

สภาพทางภูมิศาสตร์ และที่ตั้งของหมู่บ้าน

พื้นที่ทั้งสองหมู่บ้านมีเป็นที่ราบน้ำท่วมถึง เหมาะสำหรับการทำนาเป็นส่วนใหญ่ มีพื้นที่ดอนใช้สำหรับทำสวนยาง สวนผลไม้ เลี้ยงสัตว์ และปลูกพืชผักอยู่ประมาณร้อยละ 30 เท่านั้น ลักษณะของดินเป็นดินเหนียว และดินเหนียวปนร่วน เนื่องจากพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นที่ลุ่มจึงประสบปัญหาน้ำท่วมเกือบทุกปี ทำให้ความเสียหายแก่ข้าวซึ่งเป็นพืชหลักมากบ้างน้อยบ้างตามแต่ความรุนแรงของน้ำท่วม

บ้านปือแนบาแต่ตั้งอยู่ห่างจากตัวอำเภอยะรังไปทางทิศเหนือ เป็นระยะทางประมาณ 2 กิโลเมตร การตั้งบ้านเรือนของประชากรจะกระจายอยู่บริเวณทั้งสองข้างทางหลวงแผ่นดินสายปัตตานี-ยะลา จึงมีความสะดวกทางการคมนาคมขนส่งเป็นอย่างมาก ส่วนบ้านมาปะนั้นแม้จะอยู่ห่างจากตัวอำเภอไม่มาก คือประมาณ 5 กิโลเมตร ไปทางทิศตะวันออก แต่การที่อยู่บนถนนคือสายยะรัง-มายอ ซึ่งเป็นเส้นทางสายนอกทำให้การคมนาคมไม่สะดวกนัก จำนวนรถโดยสารมักไม่เพียงพอกับความต้องการ โดยเฉพาะในฤดูที่ว่างจากการทำนา และฤดูที่มีผลผลิตออกสู่ตลาดมาก

การบริการสังคมขั้นพื้นฐานและตลาด

ปัจจุบันทั้งสองหมู่บ้านมีไฟฟ้าใช้แล้ว แต่ละหมู่บ้านมีโรงเรียนประถมศึกษา 1 โรงเรียน บ้านปือแนบาแต่มีโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม 3 โรงเรียน และมีมัสยิด 3 หลัง ส่วนบ้านมาปะนั้นไม่มีโรงเรียนราษฎร์สอนศาสนาอิสลาม แต่มีมัสยิดซึ่งสร้างยังไม่แล้วเสร็จ 1 หลัง ไม่มีสถานอนามัยตั้งอยู่ในหมู่บ้านทั้งสอง แต่มีอยู่ในหมู่บ้านใกล้เคียง ส่วนใหญ่ชาวบ้านในทั้งสองหมู่บ้านอาศัยน้ำจากบ่อน้ำตื้นเพื่อการอุปโภคบริโภคและเพื่อการปลูกพืช อย่างไรก็ตามชาวบ้านปือแนบาแต่บางส่วนได้อาศัยน้ำจากคลองธรรมชาติหลังหมู่บ้านซึ่งได้รับการปรับปรุง และทางอำเภอได้ให้ความช่วยเหลือติดตั้งเครื่องสูบน้ำขนาดใหญ่มาช่วยในการทำนา เดิมทีเป็นการช่วยเหลือเพื่อส่งเสริมการปลูกข้าวพันธุ์ปรับปรุงและการทำนาสองครั้งแต่ไม่ได้รับผลเท่าที่ควร

ในด้านการตลาดนั้นเนื่องจากบ้านปือแนบาแต่ตั้งอยู่บนถนนสายใหญ่จึงมีความสะดวกสบายกว่าบ้านมาปะมาก เกษตรกรสามารถนำผลผลิตและสินค้าไปขายยังตลาดนัดขนาดเล็ก ๆ ที่อยู่รายล้อมและตลาดใหญ่ในสองหัวเมืองคือ ยะลาและปัตตานี อีกทั้งยังไม่มีปัญหาด้านคมนาคมด้วย บ้านมาปะนั้น แม้จะอยู่ห่างจากตลาดใหญ่ไม่มากนักแต่ก็มีข้อจำกัดด้านคมนาคม ซึ่งชาวบ้านมาปะมักจะนำสินค้าไปยังตลาดใหญ่ในกรณีที่มีสินค้าปริมาณมากพอเท่านั้น

ประชากร

ปือแนบาแต่จัดเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่ประกอบด้วย 191 ครัวเรือน ส่วนมาปะนั้นจัดเป็นหมู่บ้านขนาดเล็กมี 65 ครัวเรือนเท่านั้น ประชากรทั้งหมดนับถือศาสนาอิสลาม ในขณะที่ทำการสำรวจนี้ (พ.ศ. 2530) ยังไม่มีรายงานแน่ชัดเกี่ยวกับจำนวนประชากรที่แท้จริงทั้งหมด โครงสร้างประชากร และการย้ายถิ่นฐาน อย่างไรก็ตามอาศัยข้อมูลจากการสำรวจประมาณการได้ว่ามีประชากรอยู่ในวัยทำงาน (อายุ 15-64 ปี) ร้อยละ 56 และ 58 ของประชากรทั้งหมดในปือแนบาแต่และในมาปะ ตามลำดับ และประมาณครึ่งหนึ่งจากนี้เป็นผู้หญิง

วิธีเก็บข้อมูลและลักษณะของผู้ให้ข้อมูล

ได้มีการเก็บข้อมูล 2 ครั้ง ครั้งแรกในช่วงตั้งแต่เดือนธันวาคม 2530 ถึงกุมภาพันธ์ 2531 ซึ่งเป็นการสำรวจหลัก การสำรวจใช้วิธีสัมภาษณ์โดยใช้แบบสอบถาม โดยแบ่งเกษตรกรของแต่ละหมู่บ้านเป็น 3 กลุ่ม ตามขนาดเนื้อที่ถือครองคือ ขนาดใหญ่ (มากกว่า 10 ไร่) ขนาดกลาง (5-10 ไร่) และขนาดเล็ก (น้อยกว่า 5 ไร่) แล้วสุ่มตัวอย่างกลุ่มละประมาณ 20 ครัวเรือน แต่ด้วยที่บ้านมาปะเป็นหมู่บ้านเล็กจึงได้ทำการสัมภาษณ์เกษตรกรทั้งหมดที่สัมภาษณ์ได้ในขณะนั้น ส่วนในปีต่อมาได้ทำการสุ่มตัวอย่างจากแต่ละกลุ่มรวม 61 ครัวเรือน นอกจากนี้ยังได้ศึกษารายละเอียดทางเศรษฐกิจบางประการจากกลุ่มย่อยอีกหมู่บ้านละ 15 คน ในระหว่างเดือนพฤศจิกายน 2531 และ มกราคม 2532 ในการเก็บข้อมูลทั้งสองครั้งนี้ได้สัมภาษณ์ทั้งหัวหน้าครอบครัวและคู่ครองด้วยกัน เว้นแต่ในกรณีที่หัวหน้าครอบครัวเป็นหม้าย หรืออยู่คนเดียวซึ่งมีเพียงร้อยละ 16 เท่านั้น

ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่เป็นผู้ที่ไม่รู้หนังสือ (73% ของผู้หญิง และ 52% ของผู้ชาย) อายุเฉลี่ยของผู้ชาย 50 ปี และผู้หญิง 45 ปี โดยเฉลี่ยแต่ละครัวเรือนประกอบด้วยสมาชิกประมาณ 6 คน โดยเป็นสมาชิกอยู่ในวัยทำงาน 3 คน ในจำนวนนี้เป็นผู้หญิงเสีย 2 คน โครงการของครัวเรือนนี้ไม่มีความแตกต่างเป็นนัยสำคัญระหว่างหมู่บ้านและระหว่างกลุ่ม เนื้อที่ถือครองโดยเฉลี่ยก็ไม่มีความแตกต่างระหว่างหมู่บ้านคือประมาณ ๑๐ ไร่ต่อครัวเรือน และเนื้อที่ทำกินที่ใช้เพื่อทำนาไม่มีความแตกต่างเป็นนัยสำคัญระหว่างกลุ่ม ทั้งนี้เกิดจากการกระจายผ่านระบบการเช่าแบบแบ่งผลผลิตเป็นสำคัญ

การวิเคราะห์ข้อมูล

การสัมภาษณ์ได้เน้นถึงการมีส่วนร่วมของสมาชิกเพศชาย และเพศหญิงในแต่ละงานย่อยของกิจกรรมเกษตรต่าง ๆ โดยถือระดับของการมีส่วนร่วมเป็นสำคัญ และมีการให้คะแนนการมีส่วนร่วมของสมาชิกเพศหญิงเป็นลำดับคือ (1) ผู้ชายทำฝ่ายเดียว (2) ผู้ชายทำมากกว่าผู้หญิง (3) ทั้งชายและหญิงทำเท่า ๆ กัน (4) หญิงทำมากกว่าชาย และ (5) หญิงทำฝ่ายเดียว คะแนนนี้ได้นำไปใช้ในการวัดระดับการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจด้วย จากนั้นได้นำไปหาความถี่และคะแนนเฉลี่ยพร้อมกับการกำหนดช่วงของคะแนนเฉลี่ยและระดับจากคะแนนเฉลี่ย (ดูภาคผนวก) อย่างไรก็ตามคะแนนเฉลี่ยนี้ได้นำมาใช้เพื่อตีความง่าย ๆ เท่านั้น ส่วนการวิเคราะห์ความมีนัยสำคัญได้อาศัยความถี่เป็นฐาน โดยใช้ Mann-Whitney U Test และ Kruskal-Wallis Test สำหรับเปรียบเทียบระหว่างหมู่บ้าน และระหว่างกลุ่มตามลำดับ

บทบาทสตรีในการทำนา

ได้แบ่งการทำงานออกเป็น 9 งานย่อยคือ การเตรียมที่นา การทำแปลงกล้า การปักดำ การดูแลข้าวในนา การเก็บเกี่ยว การขนส่งข้าวจากนาไปยังที่เก็บ การนวดข้าว การนำข้าวไปสี และการขายข้าว จากการเปรียบเทียบผลระหว่างหมู่บ้านซึ่งถือว่ามีระดับของเทคโนโลยีต่างกัน พบว่าลักษณะการมีส่วนร่วมของสมาชิกชายและหญิงมีแนวโน้มไปในทางเดียวกัน คือ ทั้งชายและหญิงจะมี

ส่วนร่วมในเกือบทุกงานแต่มีระดับแตกต่างของระดับการมีส่วนร่วมของสตรีระหว่างหมู่บ้านในบางงาน อันเกิดจากการรับข่าวพันธุ์ปรับปรุงของบ้านปือแนบาแต่เป็นสำคัญด้วย นั่นคือสตรีในบ้านปือแนบาแต่มีระดับการมีส่วนร่วมต่ำกว่าในบ้านมาปะที่ระดับความเชื่อมั่น 95 เปอร์เซ็นต์ ในการปักดำ การดูแลข้าวในนา การเก็บเกี่ยว และการนวดข้าว (ตารางที่ 1) ข้อมูล นี้สอดคล้องกับข้อมูล เกี่ยวกับเวลาประมาณการจากเกษตรกรในกลุ่มย่อย 30 ครัวเรือน

ตารางที่ 1 การมีส่วนร่วมของชายและหญิงในแต่ละงานย่อยของการทำนาแยกตามหมู่บ้าน (ร้อยละ)

งาน	ร้อยละ						คะแนน ²
	ไม่อยู่ ¹ ในชาย	ชาย เท่านั้น	ชาย มากกว่า	เท่ากัน	หญิง มากกว่า	หญิง เท่านั้น	
บ้านมาปะ							
- การเตรียมพื้นที่	11.5	70.5	14.8	0	0	3.3	1.31
- การเตรียมแปลงกล้า	9.8	14.7	52.5	4.9	3.3	14.7	2.45
- การปักดำ	8.2	0	0	4.9	42.6	44.3	4.43
- การดูแลข้าวในนา	8.2	8.2	29.5	16.4	24.6	13.1	3.04
- การเก็บเกี่ยว	1.6	0	1.6	29.5	50.8	16.3	3.83
- การขนส่ง	1.6	1.6	83.9	4.9	1.6	3.3	2.13
- การนวดข้าว	1.6	54.1	0	0	54.1	42.6	4.30
- การสีข้าว	1.6	37.7	19.7	8.2	37.7	11.5	3.38
- การขาย ³	81.7	0	0	0	0	18.3	5.00
บ้านปือแนบาแต่							
- การเตรียมพื้นที่	16.4	52.5	29.5	0	0	1.6	1.39
- การเตรียมแปลงกล้า	6.6	11.5	47.5	14.7	13.1	6.6	2.52
- การปักดำ	4.9	3.3	0	13.1	62.3	16.4	3.93
- การดูแลข้าวในนา	4.9	21.3	32.8	23.0	8.2	9.8	2.50
- การเก็บเกี่ยว	0	4.9	19.6	44.3	31.1	0	3.30
- การขนส่ง	0	24.6	59.0	13.1	1.6	1.6	1.97
- การนวดข้าว	0	9.8	23.0	9.8	32.8	24.6	3.39
- การสีข้าว	0	1.6	16.4	11.5	45.9	24.6	3.75
- การขาย ³	90.2	0	0	0	1.6	8.2	5.00

- หมายเหตุ : ¹ หมายถึงผู้เป็นเจ้าของที่นาแต่ให้คนอื่นเช่าที่นาทั้งหมดโดยวิธีแบ่งครึ่ง
² การคำนวณไม่นับจำนวนเกษตรกรที่ไม่อยู่ในข่าย
³ มีเกษตรกรเพียง 11 รายในมาปะ และ 5 รายในปือนาแต่เท่านั้นที่เคยขายข้าวใน
 ระยะ 3 ปีที่ผ่านมา

ปรากฏการณ์ของแตกต่างดังกล่าวนี้ มีสาเหตุมาจากการเปลี่ยนแปลงในการปฏิบัติงาน แต่ผลงานอันเนื่องมาจากการปลูกข้าวพันธุ์ปรับปรุง ในการดำนา แม้การรับข้าวพันธุ์ใหม่ไม่ทำให้ลักษณะของงานเปลี่ยนแปลง แต่การใช้รถไถนาขนาดเล็กลงมาก (83%) ของเกษตรกรในปือแนบมาแต่ ได้ลดปริมาณแรงงานและเวลาในการเตรียมดิน ทำให้ผู้ชายมีเวลาช่วยเหลือผู้หญิงมากขึ้นในการดำนาซึ่งยึดเยือกกว่า ในบ้านมาปะนอกจากจะมีผู้ใช้รถไถน้อยกว่าแล้ว (66%) มีเพียงไม่กี่รายเท่านั้นที่เตรียมพื้นที่โดยใช้รถไถเพียงอย่างเดียว ในการดูแลข้าวในนาอันเกษตรกรในบ้านปือแนบมาแต่มีการควบคุมน้ำมากขึ้น อันเป็นงานที่ผู้ชายรับผิดชอบเป็นสำคัญ ทำให้ระดับการมีส่วนร่วมของผู้ชายเพิ่มขึ้น

ความแตกต่างสามารถเห็นได้ชัดในการเก็บเกี่ยวข้าว และการนวดข้าว ทั้งนี้เพราะข้าวพันธุ์ปรับปรุงโดยทั่วไปมีลักษณะบางประการแตกต่างจากข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่เกี่ยวข้องกับวิธีการ ในการเก็บเกี่ยวและการนวด นั่นคือ การมีลำต้นเตี้ยและคอรวงสั้น ซึ่งไม่สะดวกต่อการเก็บโดยใช้แกระ จึงมีการใช้เคียวแทน ด้วยเหตุนี้จึงต้องใช้วิธีพาดข้าวแทนการนวดโดยใช้เท้าด้วย ได้สังเกตเห็นว่าในปือแนบมาแต่ นั้น เกษตรกรจะใช้เคียวเกี่ยวข้าว และใช้การพาดข้าวในข้าวพันธุ์ปรับปรุงเท่านั้น แต่ยังใช้แกระกับข้าวพันธุ์พื้นเมือง การเปลี่ยนแปลงนี้มีผลต่อการใช้แรงงานในครัวเรือน ทั้งในแง่ของการแบ่งงาน และปริมาณแรงงานที่ใช้ โดยวิธีการใหม่ทั้งสองมีลักษณะการปฏิบัติที่ไม่เหมาะสมที่ผู้หญิงจะกระทำอย่างหนักเพียงคนเดียว และการใช้เคียวและการพาดข้าวนั้นเป็นงานที่ผู้ชายมีความถนัดว่า อีกทั้งการพาดข้าวนั้นจะต้องใช้กำลังมากด้วย ในด้านปริมาณแรงงานที่ใช้ พบว่าวิธีการทั้งสองทำให้ปริมาณแรงงานที่ใช้ลดลงด้วย โดยที่แรงงานผู้หญิง ลดลงอย่างเห็นได้ชัดมาก

ในส่วนของเกี่ยวข้องกับขนาดเนื้อที่ถือครอง ผลการศึกษาไม่แสดงความแตกต่างของระดับการมีส่วนร่วมของสตรีในงานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการทำนา ซึ่งขัดกับผลการศึกษาในลักษณะคล้ายคลึงกันในที่อื่น ที่พบว่า การมีส่วนร่วมของสตรีจะลดลงเมื่อขนาดเนื้อที่ถือครองเพิ่มขึ้น (ตัวอย่างเช่น Gasson, 1980; Gibbons และคณะ 1980) อย่างไรก็ตามผลที่ได้ครั้งที่ปัจจัยสนับสนุนอยู่สองประการด้วยกันคือ (1) การทำนาในทั้งสองหมู่บ้านเป็นการทำเพื่อยังชีพ แม้เกษตรกรที่มีที่นาอยู่มาก ก็ยังทำเพียงเพื่อการบริโภคเป็นสำคัญ โดยแบ่งที่นาส่วนที่เหลือให้คนอื่นเช่าทำ (2) การทำนาในท้องที่นี้ไม่ถือเป็นอาชีพที่ให้กำไรมาก อีกทั้งค่าจ้างแรงงานค่อนข้างแพง จึงไม่นิยมใช้แรงงานจ้างช่วยในการทำนา จะมีการใช้บ้างเพียงเล็กน้อยเพื่อให้งานบางงานเสร็จ ตามกำหนดเท่านั้น จึงไม่มีผลกระทบอย่างสำคัญต่อการใช้แรงงานในครัวเรือน นอกจากนี้การรับข้าวพันธุ์ปรับปรุงมาปลูกไม่ทำให้เกิดความแตกต่างอย่างสำคัญระหว่าง ผู้ที่มีขนาดเนื้อที่ถือครองต่างกัน ทั้งนี้เป็นเพราะมี

การกระจายของข้าวพันธุ์ปรับปรุงและขนาดเนื้อที่ ทำนาจริงอย่างสม่ำเสมอในทุกกลุ่ม อย่างไรก็ตาม เมื่อพิจารณาภาพรวมของผลกระทบ พบว่าการ รัชข้าวพันธุ์ปรับปรุงมาปลูกนั้นทำให้งานจ้างในการเก็บเกี่ยวและนวดข้าวลดลง จึงมีผลกระทบต่อผู้หญิงในครอบครัวที่ยากจนบางครอบครัว ซึ่งเคยอาศัยส่วนนี้เป็นแหล่งงานจ้างเพื่อได้มาซึ่งรายได้เล็ก ๆ น้อย ๆ

การทำสวนยาง

ประมาณร้อยละ 43 ของเกษตรกร (ร้อยละ 52 ในมาปะ และร้อยละ 33 ในปีโอนาบาด) มีสวนยางเป็นของตนเองทั้งขนาดใหญ่และเล็ก เจ้าของสวนยางโดยส่วนใหญ่เป็นผู้มีเนื้อที่ถือครองขนาดใหญ่และขนาดกลาง เพียงร้อยละ 3 เท่านั้นเป็นผู้มีเนื้อที่ถือครองขนาดเล็กขนาดของสวนยางมีความแตกต่างกันโดยมีขนาดเฉลี่ย 9 ไร่ในมาปะและ 8 ไร่ในปีโอนาบาด นอกจากนี้สวนยางขนาดใหญ่ทั้งหมดตั้งอยู่นอกหมู่บ้านเป็นระยะทางไกลซึ่งตรงกันข้ามกับสวนยางขนาดเล็ก ทั้งนี้เนื่องจากความจำกัดของพื้นที่ที่เหมาะสมภายในหมู่บ้านทั้งสอง

ในการทำสวนยางได้แบ่งงานย่อยออกเป็น 3 งานใหญ่ ๆ คือ การกรีดยางและการทำยางแผ่น (รวมถึงการทำยางก้อนด้วย) การดูแลสวนยาง และการขายยาง ได้พบว่าระดับของการมีส่วนร่วมของผู้หญิงในแต่ละงานดังกล่าวแตกต่างกันไป และมีความสัมพันธ์กับขนาดและที่ตั้งของสวนยางด้วย โดยในสวนยางขนาดเล็กซึ่งตั้งอยู่ในหมู่บ้าน ผู้หญิงจะมีบทบาทอย่างสูง และเด่นกว่าผู้ชายในการกรีดยางและทำยางแผ่น การขายยาง และบทบาทนี้น้อยลงอย่างมีนัยสำคัญในสวนยางขนาดใหญ่และตั้งอยู่นอกหมู่บ้าน (ตารางที่ 3)

ตารางที่ 3 คะแนนเฉลี่ยการมีส่วนร่วมของสตรีในแต่ละงานของการทำสวนยางแยกตามที่ตั้งของสวนยาง

งาน	ที่ตั้งของสวนยาง		Mann-Whitney Test	
	ในหมู่บ้าน	นอกหมู่บ้าน	ค่า Z	Prob>z
- กรีดยางและทำยางแผ่น	3.76	2.92	-1.805	0.07
- การดูแลสวนยาง	2.00	2.09	-0.010	0.99
- การขายยาง	3.47	2.00	-2.529	0.01

จากข้อมูลเพิ่มเติมสามารถอธิบายได้ว่าการที่ผู้หญิงมีบทบาทเด่นกว่าผู้ชาย ในงานการกรีดยาง ทำยางแผ่น และการขายยาง ในกรณีของสวนขนาดเล็กนั้น เป็นเพราะเจ้าของสวนยางขนาดเล็กนิยมใช้แรงงานครอบครัวในการทำงานทุกอย่าง และโดยที่สวนยางอยู่ในบริเวณใกล้บ้าน ผู้หญิงจึงเป็นผู้กรีดยางในตอนเช้าขณะที่ผู้ชายต้องยุ่งกับการนำสัตว์เลี้ยงโดยเฉพาะวัวออกไปยังแปลงหญ้า ผู้ชายจะกลับมาช่วยบ้างในการทำยางแผ่น ในการนำยางไปขายก็เช่นกันผู้หญิงจะนำผลผลิตปริมาณ

เล็กน้อยนี้ไปยังตลาดนัดใกล้เคียงพร้อม ๆ กับการไปจ่ายตลาด แต่ในกรณีของสวนยางขนาดใหญ่ การปฏิบัตินี้ได้เปลี่ยนแปลงไปด้วยเหตุผลสองประการใหญ่ ๆ คือ (1) ปริมาณงานที่เพิ่มขึ้นทำให้นิยมใช้แรงงานจ้าง หรือไม่ก็ให้สมาชิกชายในครอบครัวเป็นผู้จัดการและดูแล (2) การที่สวนยางตั้งอยู่ในระยะไกล ทำให้ไม่สะดวกสำหรับผู้หญิงที่จะมีส่วนร่วมมาก โดยมีข้อจำกัดในการเดินทางซึ่งจะมีผลกระทบต่องานที่ต้องรับผิดชอบที่บ้าน

การทำสวนผลไม้

ประมาณร้อยละ 61 ของเกษตรกร (ร้อยละ 57 ในมาปะ และร้อยละ 64 ในปือแนบาแด) มีสวนผลไม้เป็นของตนเอง ส่วนใหญ่เป็นสวนขนาดเล็กมีขนาดโดยเฉลี่ย 0.9 และ 1.2 ไร่ ในมาปะและปือแนบาแดตามลำดับ ได้แบ่งกิจกรรมการทำสวนผลไม้ออกเป็นงานย่อย 3 งานด้วยกัน คือ การดูแลสวน การเก็บเกี่ยวและการขายผลผลิต พบว่าในการดูแลสวนซึ่งรวมถึงการถางหญ้า การขุดพรวนดิน การให้น้ำและปุ๋ยนั้นเกือบทั้งหมดเป็นงานที่ผู้ชายทำคนเดียวหรือทำมากกว่าผู้หญิง ในการเก็บเกี่ยวสวนใหญ่ทั้งผู้ชายและผู้หญิงช่วยเหลือกันในระดับใกล้เคียงกัน ส่วนการขายผลผลิตนั้นมักเป็นงานของผู้หญิงฝ่ายเดียวโดยผู้ชายและผู้หญิงช่วยเหลือกันในระดับใกล้เคียง ส่วนการขายผลผลิตนั้นมักเป็นงานของผู้หญิงฝ่ายเดียวโดยผู้ชายจะช่วยบ้างในกรณีที่ขายให้กับผู้รับซื้อภายในหมู่บ้านหรือในหมู่บ้านใกล้เคียง หากเป็นการนำไปขายที่ตลาดแล้วผู้หญิงจะเป็นผู้ดำเนินการเองแต่ฝ่ายเดียว (ตารางที่ 4)

ตารางที่ 4 การมีส่วนร่วมของชายและหญิงในแต่ละงานของการทำสวนผลไม้แยกตามหมู่บ้าน (ร้อยละ)

งาน	ร้อยละ						
	ไม่อยู่ในชาย	ชายเท่านั้น	ชายมากกว่า	เท่ากัน	หญิงมากกว่า	หญิงเท่านั้น	เฉลี่ย
บ้านมาปะ							
- การดูแลสวน	0.0	22.9	62.9	2.9	8.9	2.9	2.06
- การเก็บเกี่ยว	8.6	0.0	28.6	57.1	2.9	2.9	2.78
- การขาย	8.6	11.4	5.7	0.0	20.00	54.3	4.09
บ้านปือแนบาแด							
- การดูแลสวน	0.0	38.5	43.6	17.9	0.0	0.0	1.79
- การเก็บเกี่ยว	5.1	2.6	10.3	79.5	2.6	0.0	2.86
- การขาย	5.1	0.0	2.6	0.0	20.5	71.8	4.70

หมายเหตุ : * หมายถึงเกษตรกรที่สวนผลไม้ยังไม่ให้ผลผลิต

การปลูกผักและพืชไร่

เกษตรกรในพื้นที่ที่ศึกษามักจะปลูกผักและพืชไร่บางชนิดด้วยกันในพื้นที่ขนาดเล็กเพื่อการบริโภคและเพิ่มรายได้เล็ก ๆ น้อย ๆ มากกว่าครึ่งหนึ่งของเกษตรกรในทั้งสองหมู่บ้านปลูกผักและพืชไร่บางชนิดทุกปี ผักที่นิยมปลูกกันมากได้แก่ ถั่วฝักยาว แตงกวา และพริก ส่วนพืชไร่นั้นนิยมปลูกมันเทศ และมันสำปะหลัง (ใช้บริโภค) เป็นสำคัญ พืชอีกชนิดหนึ่งที่ได้จัดรวมในกลุ่มนี้คือ มะลิ ซึ่งปลูกไว้เก็บดอกขาย ซึ่งพบว่านิยมปลูกมากพอสมควรในบือแนบาแด

เมื่อพิจารณางานย่อยของการปลูกผัก 3 งาน คือ การเตรียมพื้นที่ การดูแล (รวมถึงการเก็บเกี่ยว) และการขาย พบว่า มีการแบ่งงานระหว่างชายหญิงไม่ชัดเจนนักในสองงานแรก โดยในการเตรียมพื้นที่ผู้ชายจะทำมากกว่าผู้หญิง ในการดูแลนั้นทั้งผู้ชายและผู้หญิงช่วยเหลือกันในระดับใกล้เคียงกัน แต่มีความแตกต่างที่สังเกตเห็นได้ ส่วนในการขายผักทั้งในบือแนบาแดและมาปะมักทำโดยผู้หญิงฝ่ายเดียว (ตารางที่ 5)

ความแตกต่างที่พบในการดูแลผักและพืชไร่ระหว่างหมู่บ้านนั้น พบว่าเกิดจากระดับการปลูกที่ต่างกัน คือเกษตรกรในบือแนบาแดมุ่งปลูกเพื่อขายมากกว่าในมาปะ มีการดูแลเอาใจใส่ดีกว่า โดยที่ผู้ชายเข้ามามีส่วนร่วมมากขึ้นทั้งด้านแรงงานและวิธีการจัดการด้วย นอกจากนี้ยังพบว่าการที่บือแนบาแดตั้งอยู่ใกล้ตลาดใหญ่ และมีการคมนาคมที่สะดวกกว่ามีผลกระตุ้นให้เกษตรกรนิยมปลูกพืชผักและพืชไร่มากกว่าในมาปะด้วย

ตารางที่ 5 : การมีส่วนร่วมของชายและหญิงในแต่ละงานของการปลูกผักและพืชไร่แยกตามหมู่บ้าน (ร้อยละ)

งาน	ร้อยละ					เฉลี่ย
	ชาย เท่านั้น	ชาย มากกว่า	เท่ากัน	หญิง มากกว่า	หญิง เท่านั้น	
บ้านมาปะ						
- การเตรียมพื้นที่	14.7	61.8	2.9	3.3	11.8	2.41
- การดูแล	0.0	17.6	23.5	23.5	23.5	3.65
- การขาย	2.9	0.0	0.0	0.0	97.1	4.88
บ้านบือแนบาแด						
- การเตรียมพื้นที่	15.8	63.5	15.8	2.6	2.6	2.13
- การดูแล	2.6	28.9	31.6	21.1	15.8	3.18
- การขาย	0.0	0.0	0.0	5.3	94.7	4.95

การเลี้ยงสัตว์

การเลี้ยงสัตว์อย่างละเอียดละออน้อยมักจะทำควบคู่กันไปกับอาชีพอื่น ๆ ประมาณร้อยละ 90 ของเกษตรกรมีสัตว์เลี้ยงอย่างน้อยหนึ่งชนิด โดยสามารถแยกตามชนิดของสัตว์เลี้ยงคือ เลี้ยงวัวร้อยละ 70 เลี้ยงไก่ร้อยละ 72 เลี้ยงเป็ดร้อยละ 55 และเลี้ยงแพะหรือแกะร้อยละ 32 โดยสัดส่วนของผู้เลี้ยงสัตว์เหล่านี้ไม่มีความแตกต่างระหว่างหมู่บ้าน และระหว่างขนาดเนื้อที่ถือครอง

ภาระหนักในการเลี้ยงสัตว์นั้นอยู่ที่การดูแล ซึ่งมีความหนักเบาแตกต่างกันตามชนิดของสัตว์ ในการเลี้ยงวัวส่วนใหญ่ผู้ชายเป็นผู้ดูแล โดยที่ผู้หญิงจะช่วยบ้างในยามจำเป็นโดยเฉพาะในตอนกลางวันที่ผู้ชายมักจะไปทำธุระที่อื่น ในการดูแลไก่และเป็นนั้นผู้หญิงเด่นกว่าผู้ชาย ส่วนการดูแลแพะและแกะนั้นทั้งหญิงและชายช่วยกันในระดับเท่า ๆ กันทั้งสองหมู่บ้าน และไม่พบความแตกต่างในระหว่างเกษตรกรที่มีเนื้อที่ถือครองขนาดต่างกันด้วย (ตารางที่ 6)

ตารางที่ 6 การมีส่วนร่วมของชายและหญิงในการดูแลสัตว์เลี้ยงแต่ละชนิดแยกตามหมู่บ้าน (ร้อยละ)

งาน	ร้อยละ					คะแนนเฉลี่ย
	ชายเท่านั้น	ชายมากกว่า	เท่ากัน	หญิงมากกว่า	หญิงเท่านั้น	
บ้านมาปะ						
- วัว	14.9	70.2	2.1	10.6	2.1	2.15
- ไก่และเป็ด	0.0	2.2	0.0	60.3	37.8	4.33
- แพะและแกะ	4.5	18.2	13.6	50.0	13.6	3.49
บ้านปือแนบาแด						
- วัว	39.4	48.5	9.1	3.0	0.0	1.76
- ไก่และเป็ด	4.3	10.9	17.4	26.1	41.3	3.89
- แพะและแกะ	7.7	30.8	0.0	23.1	38.4	3.54

ระดับการมีส่วนร่วมของสตรีที่ต่างกันตามชนิดของสัตว์นั้นพบว่าเนื่องมาจากลักษณะความแตกต่างในการปฏิบัติดูแลสัตว์แต่ละชนิดเป็นสำคัญ วัวซึ่งเป็นสัตว์ใหญ่นั้นต้องใช้เวลามากและมีความไม่เหมาะสมบางประการที่ทำให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมน้อย เช่น การต้องนำวัวไปเลี้ยงและการหาหญ้ามาให้วัวกินในพื้นที่ที่ห่างจากบ้าน เป็นการไม่สะดวกต่อผู้หญิงซึ่งต้องรับผิดชอบงานบ้านอีกมาก ซึ่งแตกต่างจากกรณีของสัตว์ปีกกับแพะและแกะ ที่ส่วนใหญ่มักอาศัยบริเวณรอบบ้าน และพื้นที่ใกล้เคียงในการเลี้ยง อีกทั้งยังใช้เวลาในการดูแลในแต่ละวันน้อยกว่าด้วย

บทบาทสตรีในการตัดสินใจ

การตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรของครัวเรือนนั้นสามารถแบ่งอย่างคร่าว ๆ ออกเป็นสองส่วนด้วยกันคือ การตัดสินใจทั่วไปซึ่งหมายถึง การตัดสินใจเกี่ยวกับเรื่องซึ่งมักเกิดเป็นปกติในแต่ละกิจกรรมกับการตัดสินใจเกี่ยวกับการยอมรับนวัตกรรมการเกษตร การพิจารณาการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของสมาชิกในครัวเรือนนั้นเป็นสิ่งที่สลับซับซ้อน เนื่องจากการตัดสินใจเป็นกระบวนการที่ประกอบด้วยหลายขั้นตอน จึงถือเอาผู้กระทำการตัดสินใจขั้นสุดท้ายเป็นสำคัญ แต่ก็ได้พิจารณาถึงการปรึกษาหารือก่อนการตัดสินใจขั้นสุดท้ายด้วย

การตัดสินใจทั่วไป

เนื่องจากได้แบ่งกล่าวถึงกิจกรรมเกษตรเป็นกิจกรรมย่อยคือ การทำนา การทำสวนยาง การทำสวนผลไม้ การปลูกพืชผักและพืชไร่ และการเลี้ยงสัตว์ จึงได้มีการพิจารณาการตัดสินใจทั่วไป ตามกิจกรรมย่อยดังกล่าวให้สอดคล้องกัน

เนื่องจากการตัดสินใจที่เกี่ยวข้องกับการทำนามีมาก จึงเลือกเฉพาะที่เกี่ยวข้องอย่างสำคัญกับแต่ละงานย่อยเท่านั้น พบว่าผู้หญิงมีส่วนร่วมอย่างมากในการตัดสินใจเกี่ยวกับการเลือกพันธุ์และปริมาณเมล็ดพันธุ์ข้าวแต่ละพันธุ์ที่จะปลูก การจ้างแรงงานในการปักดำ เก็บเกี่ยวและนวดข้าว ปริมาณข้าวที่จะนำไปสีในแต่ละครั้งและปริมาณข้าวที่จะนำไปขาย ส่วนการตัดสินใจในเรื่องอื่นนอกจากนี้ผู้ชายจะมีบทบาทเด่นกว่าผู้หญิง ยกเว้นการตัดสินใจเกี่ยวกับการจ้างแรงงานในการเตรียมพื้นที่ซึ่งทั้งชายและหญิงมีส่วนร่วมในระดับพอ ๆ กัน นอกจากนี้ยังพบว่าระดับการมีส่วนร่วมในการตัดสินใจของผู้หญิงในบางเรื่องมีความแตกต่างกันอย่างมีนัยสำคัญระหว่างหมู่บ้าน คือ ผู้หญิงในปือแวนบาแด มีส่วนร่วมน้อยกว่าผู้หญิงในมาปะในการตัดสินใจเกี่ยวกับการเลือกพันธุ์และปริมาณเมล็ดพันธุ์ที่จะปลูก ปริมาณของปุ๋ย และการจ้างแรงงานในการเก็บเกี่ยว ทั้งนี้เป็นผลจากความเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมอันเนื่องจากการใช้ข้าวพันธุ์ใหม่

ในการทำสวนยางนั้น ได้พิจารณาการตัดสินใจทั่วไปอยู่ 3 เรื่อง คือ การจ้างแรงงานในการกรีดยาง (ในกรณีของสวนยางขนาดใหญ่) การซื้อวัสดุเพื่อการจัดการ และสถานที่สำหรับขายยาง (เพราะมักจะมีผู้รับซื้อมากกว่าหนึ่งคน) ได้พบว่าผู้หญิงมีบทบาทน้อยกว่าผู้ชายในสองเรื่องแรก ส่วนในการเลือกสถานที่ขายยางนั้นทั้งชายและหญิงมีส่วนร่วมพอ ๆ กัน ทั้งนี้การตัดสินใจเกี่ยวกับการจ้างแรงงานกรีดยางและการขายยางพบว่า มีส่วนสัมพันธ์กับที่ตั้งของสวนยางเป็นสำคัญด้วย ส่วนที่เกี่ยวกับการจัดซื้อวัสดุเพื่อการจัดการนั้นพบว่าผู้ชายมีความชำนาญมากกว่าอันเนื่องจากการที่ผู้ชายรับผิดชอบการดูแลสวนยางเป็นสำคัญอยู่แล้ว

ในการปลูกผักและพืชไร่ได้พิจารณาการตัดสินใจที่เกี่ยวข้อง 4 เรื่องด้วยกันคือ ชนิดของพืชที่ปลูก การใช้ปุ๋ยและ ยากำจัดศัตรูพืช และปริมาณผลผลิตที่จะนำไปขาย ผลปรากฏว่าผู้หญิงมีบทบาทสำคัญมากในการตัดสินใจเกี่ยวกับปริมาณผลผลิตที่จะนำไปขาย ในส่วนที่เกี่ยวกับการใช้ปุ๋ยและยากำจัดศัตรูพืชนั้นทั้งชายและหญิงมีส่วนร่วมพอ ๆ กัน ส่วนการตัดสินใจเกี่ยวกับการเลือกชนิดของพืชปลูกนั้นระดับของการมีส่วนร่วมแตกต่างระหว่างหมู่บ้าน โดยในมาปะผู้หญิงจะเด่นกว่า

ในขณะที่ในป๊อแนบาแดทั้งชายและหญิงมีส่วนร่วมพอ ๆ กัน การที่ระดับการปลูกในป๊อแนบาแดมีขนาดใหญ่กว่าและมุ่งเพื่อการค้ามากกว่า เปิดโอกาสให้ผู้ชายซึ่งเข้าถึงความรู้ในการพัฒนาการปลูกดีกว่าเข้ามามีบทบาทในการตัดสินใจมากขึ้น

ในส่วนของ การเลี้ยงสัตว์นั้น ได้พิจารณาการตัดสินใจทั่วไปเพียงสองเรื่อง คือการตัดสินใจเกี่ยวกับการเพิ่มจำนวนสัตว์เลี้ยงและการขายสัตว์แต่ละชนิด ปรากฏว่าผู้หญิงจะมีส่วนร่วมมากกว่าในการตัดสินใจทั้งสองเรื่องที่เกี่ยวข้องกับสัตว์ปีก แต่บทบาทของผู้หญิงน้อยกว่าผู้ชายในเรื่องที่เกี่ยวข้องกับวัว ส่วนในแพะและแกะนั้นผู้หญิงจะเด่นบ้านในการขายสัตว์เท่านั้น

อนึ่ง จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างระดับของการมีส่วนร่วมของสตรีในการตัดสินใจทั่วไปกับการทำงานของแต่ละงานโดยวิธี Gamma Test พบว่า เกือบทั้งหมด มีความสัมพันธ์กันในทางเดียวกันอย่างมีนัยสำคัญที่ระดับความเชื่อมั่น 90%

การตัดสินใจเกี่ยวกับการยอมรับนวัตกรรม

การพิจารณาถึงนวัตกรรมการเกษตรได้ถือเอาเทคโนโลยีที่เกษตรกรในทั้งสองหมู่บ้านมีการรับมาปฏิบัติไม่เกิน 5 ปี เป็นเกณฑ์ ได้พบว่ามีนวัตกรรมการเกษตรหลายอย่างด้วยกัน ส่วนใหญ่เป็นนวัตกรรมที่เกี่ยวข้องกับการปลูกข้าว ได้แก่ ข้าวพันธุ์ใหม่ รถไถเดินตาม (ควายเหล็ก) เครื่องพ่นสารเคมี การใช้เคียวเกี่ยวข้าวและการฟาดข้าว ส่วนที่เกี่ยวข้องกับกิจกรรมอื่นนั้นก็มีการใช้ยางพันธุ์ดี การใช้เทคนิคใหม่ในสวนผลไม้และการฉีดวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อยในวัว ไม่ปรากฏการนำนวัตกรรมมาใช้ในการปลูกพืชผักและพืชไร่เลย

ในการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมดังกล่าวเกือบทั้งหมดนี้ผู้หญิงมีบทบาทน้อยกว่าผู้ชาย โดยผู้หญิงมีส่วนร่วมบ้าง เว้นแต่ในกรณีของการใช้เทคนิคใหม่ในการจัดการสวนผลไม้ และการรับการฉีดวัคซีนป้องกันโรคปากและเท้าเปื่อยในวัว ซึ่งผู้ชายมักทำคนเดียว และยังไม่พบความแตกต่างระหว่างหมู่บ้านในกรณีของการใช้รถไถเดินตาม การใช้ยางพันธุ์ใหม่ และการใช้เทคนิคใหม่ในการจัดการสวนผลไม้ ซึ่งมีการยอมรับกันทั้งสองหมู่บ้าน นอกจากนี้ยังไม่พบความแตกต่างระหว่างเกษตรกรที่มีเนื้อที่ถือครองต่างกันด้วย

ด้วยเหตุที่ข้าวพันธุ์ปรับปรุงเป็นนวัตกรรมที่สำคัญและได้มีการส่งเสริมในป๊อแนบาแดอย่างเป็นทางการ แต่ยังมีเกษตรกรบางส่วนไม่ได้ยอมรับมาปลูก เป็นที่น่าสนใจถึงสาเหตุของการไม่ยอมรับและบทบาทของสตรีในการตัดสินใจไม่ยอมรับข้าวพันธุ์ปรับปรุง ได้พบว่า บทบาทของสตรีในการปฏิเสธข้าวพันธุ์ปรับปรุงนั้นสูงกว่าในการยอมรับ โดยมีเหตุผลเกี่ยวกับลักษณะด้อยบางประการของข้าวพันธุ์ใหม่อันเนื่องมาจากการบริโภคเป็นสำคัญ

ปรากฏการณ์ที่ส่วนใหญ่ผู้ชายมักมีบทบาทมากกว่าผู้หญิงในการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมนั้นมีเหตุผลสนับสนุนอยู่ 2 ประการใหญ่ ๆ คือ (1) ลักษณะของสังคมและวัฒนธรรมของท้องถิ่นที่ถือผู้ชายเป็นผู้นำ และถือว่าผู้หญิงไม่เหมาะสมนักที่จะเกี่ยวข้องกับงานนอกบ้าน (เว้นแต่งานที่เป็นงานผู้หญิงโดยเฉพาะ) และการติดต่อกับบุคคลภายนอกต่างเพศ (2) วิธีการส่งเสริมและพัฒนา

ให้ความสำคัญแก่ผู้ชาย ซึ่งเมื่อประกอบกับลักษณะทางสังคมวัฒนธรรมดังกล่าวจึงเป็นการเหมาะสม เพราะเจ้าหน้าที่ส่งเสริมและพัฒนาโดยส่วนใหญ่เป็นผู้ชาย ด้วยเหตุนี้โอกาสของผู้หญิงที่จะสัมผัสกับ ข้าราชการภายนอกโดยทั่วไปและการรับรู้เทคโนโลยีใหม่ ๆ ที่ผ่านเจ้าหน้าที่โดยตรงจึงน้อยไปด้วย

จากการวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างระดับการมีส่วนร่วมของสตรีในการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรม กับการมีส่วนร่วมในงานที่เกี่ยวข้องพบว่าไม่มีความสัมพันธ์กันอย่างมีนัยสำคัญ จึงถือได้ว่าบทบาทสตรีในการตัดสินใจยอมรับนวัตกรรมนั้นไม่สัมพันธ์โดยตรงกับบทบาทในการทำงานที่เกี่ยวข้อง

สรุป

ผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึงบทบาทสตรีมุสลิมในชนบทภาคใต้ที่เกี่ยวข้องกับการเกษตรในครัวเรือน จะเห็นได้ว่าสตรีมุสลิมนั้น มีบทบาทอย่างสูงในกิจกรรมเกษตรทุกกิจกรรมรวมทั้งในการตัดสินใจทั่วไปที่เกี่ยวข้องด้วย ผลการศึกษาไม่สนับสนุนความเห็นที่ว่าสตรีในสังคมมุสลิมมีบทบาทน้อยมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งบทบาทในกิจกรรมเกษตรของครัวเรือน อย่างไรก็ตามลักษณะของงานและค่านิยมทางสังคมวัฒนธรรมมีส่วนกำหนดบทบาทสตรีในการทำงานอันก่อให้เกิดการแบ่งงานในบางกิจกรรมตามความเหมาะสม โดยถือเอาความหนักเบาของงานและความรู้ว่างงานใดเหมาะสมกับเพศชายและเพศหญิงเป็นสำคัญ กระนั้นก็ตามการแบ่งงานก็ไม่ชัดเจนนัก มีความช่วยเหลือซึ่งกันและกันตามโอกาสที่เหมาะสม

เทคโนโลยีการเกษตรมีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในลักษณะของงานซึ่งจะไปมีผลต่อการแบ่งงานได้ ทั้งนี้การเปลี่ยนแปลงลักษณะของงานบางงานนั้นจะมีผลต่อความเหมาะสมของงานนั้นต่อการแบ่งงานที่เป็นอยู่ เมื่อเป็นเช่นนี้แล้วจะเกิดการปรับเปลี่ยนใหม่ให้เหมาะสม จะเห็นได้จากการใช้ข้าวพันธุ์ปรับปรุงซึ่งมีผลทำให้ผู้หญิงมีส่วนร่วมลดลงในการดูแลข้าว การเก็บเกี่ยว และการนวดข้าว อันเกิดจากการเปลี่ยนแปลงในวิธีปฏิบัติของงานดังกล่าว หากเกิดการเปลี่ยนแปลงมากอาจจะมีผลถึงการว่างงานของผู้หญิงบางกลุ่ม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในครอบครัวที่ยากจนซึ่งเคยอาศัยงานเหล่านี้เป็นแหล่งรายได้เล็กน้อยจนเจือครอบครัว

นอกจากนี้ยังพบว่าสตรีมุสลิมไม่ได้รับการสนับสนุนให้ไปทำงานนอกบ้านไกล ๆ และเกี่ยวข้องกับกิจกรรมนอกบ้าน ทำให้สตรีมุสลิมมีโอกาสน้อยกว่าผู้ชายในการรับรู้สิ่งใหม่ ๆ และยังมีผลต่อการลดบทบาทของเธอในการตัดสินใจยอมรับเทคโนโลยีใหม่ด้วย จึงเห็นว่าเป็นประเด็นที่ควรให้ความสำคัญยิ่งในการส่งเสริม และพัฒนา บทบาทสตรีในพื้นที่นี้ให้เหมาะสมต่อไป

บรรณานุกรม

สำเนียง วิริยะศิริ 2531. บทบาทสตรีในระบบการทำฟาร์ม หน้า 282-290. ในรายงานการสัมมนาเรื่อง ระบบการทำฟาร์ม ครั้งที่ 5 ระหว่างวันที่ 4-7 เมษายน 2531 ณ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์

Deere, C.D, 1983 "The Allocation of Familial Labor and the Formation of Peasant Household Income in the Peruvian Sierra." In *Women and Poverty in the Third World*, pp. 105-129. Edited by M.Buvinic, M.A. Lucelle, and W.P. McGreevey. Baltimore : The Johns Hopkins University Press.

- Gasson, R., 1980. "Roles of Farm Women in England" *Sociologia Ruralis* 20 (3) : 165-180.
- Gibbons, D.S., de Koninck, R. and Hasan, I., 1980. *Agricultural Modernization, Poverty and Inequality : The Distributional Impact of the Green Revolution in Regions of Malaysia and Indonesia.* Aldershot : Gower Publishing Company Ltd.
- Hayami, Y. and Ruttan, V.W., 1985. *Agricultural Development : An International Perspective.* Revised Edition. Baltimore : The Johns Hopkins University Press.

ภาคผนวก

ช่วงของคะแนนเฉลี่ยที่ใช้กำหนดระดับการมีส่วนร่วมของสมาชิกครัวเรือน

ช่วงของคะแนน	ระดับการมีส่วนร่วม
1.0-1.7	ชายเด่นมาก
1.8-2.5	ชายเด่นกว่าหญิง
2.6-3.4	เท่ากันระหว่างชายหญิง
3.5-4.2	หญิงเด่นกว่าชาย
4.3-5.0	หญิงเด่นมาก